

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۰۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱

صفحات: ۵۵-۶۶

doi: 10.52547/mmi.1659.14011111

پیشنهاد و ضرورت به کارگیری زیست شبانه در بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: ارگ تهران)

ساناز صدر ثقه‌الاسلامی* رضا فرمهینی فراهانی**

چکیده

چگونگی احیا و توسعه بافت‌های تاریخی شهرهای ایران امروزه موضوعی مهم و چالش‌برانگیز شده است. یکی از پیشنهادها و راهکارها، ایجاد زیست شبانه در بافت‌های تاریخی است. در حقیقت استفاده از بافت‌های تاریخی در ساعت‌های متفاوت امروزه مورد توجه پژوهشگران و مرمترگان قرار گرفته است. تجربه نشان داده در بافت‌های تاریخی کشورهایی که زیست شبانه در آن‌ها جریان دارد، به دلیل حضور مردم در اوقات پس از کار و در ساعت‌های شب در بافت تاریخی، اقتصاد، رونق بیشتری داشته است. همچنین در این محلات با توجه به نورپردازی‌های مناسب و حضور انبوه مردم، جرم و جنایت و بزه کمتر است. در حقیقت نورپردازی مناسب در بافت‌های تاریخی کیفیت زندگی را افزایش بخشیده و ایمنی و جذابیت را در بافت ایجاد می‌کند. بافت‌های تاریخی تهران پتانسیل بسیار خوبی برای ایجاد زیست شبانه دارند. یکی از این بافت‌های تاریخی که برای احیا با رویکرد زیست شبانه بررسی و پیشنهاد شده؛ بافت تاریخی ارگ در منطقه ۱۲ تهران است. در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. مدارک اولیه از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات عینی جمع‌آوری شده است. با استفاده از یک جدول امتیازدهی کیفیت و کمیّت عوامل مختلف پژوهشگر ساز ارزیابی و تحلیل و بر اساس تحلیل‌ها پیشنهادهایی مطرح شده است. با توجه به مشاهدات و تحلیل‌ها، با تغییر کاربری و نورپردازی و مبلمان مناسب، بافت تاریخی ارگ تهران احیا و تبدیل به بافتی با زیست شبانه شده است. با ایجاد مراکزی با کاربری‌های ۲۴ ساعته مثل: رستوران و کافه و نیز برگزاری جشن‌ها و نمایش‌های شبانه و همچنین استفاده از مبلمان مناسب، بافت تاریخی ارگ احیا شده است. نورپردازی تأثیر مثبتی بر توسعه گردشگری شبانه ارگ تهران داشته و پروژه‌های نورپردازی علاوه بر فعالیت زینتی، یک روش مؤثر برای زیست شبانه و گذراندن اوقات فراغت در بافت ارگ تهران است.

کلیدواژگان: زیست شبانه، مرمت، بافت تاریخی، ارگ تهران.

* کارشناسی ارشد مرمت، گروه عمران و هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
S.sadr95@gmail.com

** استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام (ره)، شهرری، تهران، ایران.

مقدمه

طراحی فضاهای امن و ایجاد امنیت روانی در افراد سبب افزایش حس حضور در مکان و افزایش تعاملات اجتماعی شهروندان در ساعت‌های شبانه می‌شود. در چنین فضایی همه اقدار جامعه بدون ترس از مواردی همچون بزه و جرم در فضاهای شهری در ساعت‌های شبانه حضور فعال خواهند داشت و در نتیجه سرزندگی و زیست‌پذیری فضای شهری افزایش می‌یابد. با شناسایی عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهر و تقویت آن‌ها از طریق آیت‌م امنیت در ایجاد فضاهای سرزنده، می‌توان حیات شبانه شهر را احیا و باز سرزنده نمود (لینچ، ۱۳۸۴: ۱۰۲). عملکرد اصلی این فضاها فراهم‌سازی و بسترسازی برای پذیرایی کلیه اقدار، گروه‌های سنی، جنسی و اقلیت‌های اجتماعی در تمامی ساعت‌های شبانه‌روز است. از این‌رو کیفیت فضاهای عمومی و عناصر شهری مستقر در فضا می‌تواند زمینه‌ساز حضور یا عدم حضور شهروندان در فضاهای شهری شود (وحدت و سجاده‌زاده، ۱۳۹۵: ۲۶).

از دهه ۱۹۹۰ تاکنون، برنامه‌ریزان شهری از مفهوم شهرهای ۲۴ ساعته استقبال کرده‌اند. بسیاری از شهرها، به‌ویژه در اروپا محله‌های زیست‌شبانیه را با هدف احیای شهر، توسعه گردشگری و توسعه اقتصادی ایجاد کرده‌اند (Chew, 2009). زیست‌شبانیه در کلان‌شهرها نیاز به درک فضا، زمان و معماری دارد که بسیار برگرفته از فرهنگ است. امروزه کلان‌شهرها با مسائل بسیار گوناگون و پیچیده‌ای چون جمعیت بالا، آلودگی هوا و تقسیم کار مواجه هستند که جزء جدایی‌ناپذیر زندگی معاصر است. به نظر می‌رسد ضرورت وجود فضاهای شهری فعال به‌عنوان مکمل ظرفیت‌های زیست‌شبانیه در شهر، جزء بایدهای سیاست‌گذاری‌های شهری است (آزادارمکی، ۱۴۰۰: ۲). زندگی شبانه یکی از نشانه‌های اصلی سبک زندگی جوامع و نشان‌دهنده خلق و خو، روحیات و نگاه مردم آن جامعه به زندگی و کیفیت‌های به‌دست‌آمده از آن است. برای نمونه شب‌نشینی یکی از سنت‌های پسندیده ایرانیان است. بی‌شک، بدون شناخت پیشینه فعالیت‌های شبانه خودجوش و مردمی یک جامعه، نمی‌توان درست و منطبق با روحیات آنان برنامه‌ریزی کرد (آنی‌زاده، ۱۳۹۷).

ایجاد سیمای شبانه در شهرها، مستلزم توجه جدی به شرایط فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی خاص است. بیشتر شهرهایی که جاذبه‌های توریستی و گردشگری دارند از اولویت ایجاد فعالیت در شب برخوردارند. امروزه موضوع ایجاد فعالیت در شهرها و کشورهای توریستی در هنگام شب موجب شده تا استفاده بیشتری از ساعت‌های مرده

شهری یعنی شب شود. این چنین حرکتی به معنای حیات دائمی در طول شبانه‌روز است (آزادارمکی، ۱۴۰۰: ۲). منظر شهرهای امروزی در طول شبانه‌روز، چهره متفاوتی از شهر را در معرض دید افراد جامعه قرار می‌دهد. بخشی از این منظر را فعالیت‌های جمعی شهری در طول شب شکل داده و بخش دیگری را جنبه‌های بصری فضاهای شهری که هنگام شب زیر پرده تاریکی از نظرها پنهان شده و تنها با نورپردازی مصنوعی قابل رؤیت است، شکل می‌دهد (رضوان و خیری، ۱۳۸۹: ۳). حس تعلق در شب نسبت به مکان‌های شهری و عناصر آشنای آن با توجه به مناظری که از طریق نورپردازی ایجاد شده و فعالیت‌هایی که در قالب آن شکل می‌گیرد، به وجود می‌آید (مهدوی‌نژاد و پورفتح‌الله، ۱۳۹۴: ۱۳۲).

در طول شب، تکنیک نورپردازی مصنوعی است که باید با حفظ استانداردهای پیاده‌روی، محیط را برای نیازهای خاص و اولویت‌های عابرین پیاده، روشن کند. نورپردازی مسیرهای پیاده‌روی علاوه بر ایجاد امنیت افراد و ایمنی فیزیکی، باید بتواند مناظری جذاب و بانشاط را برای عابرین فراهم کند تا کیفیت پیاده‌روی را افزایش داده و شهروندان را به این کار ترغیب کند (حسینی، ۱۳۹۵: ۱۲۴). نورپردازی شهری، در واقع ترکیبی از نورپردازی معابر، بناها، مبلمان شهری و نورپردازی‌های موسمی است که علاوه بر ایجاد شرایط ادامه فعالیت‌ها و کارکردهای شهری در هنگام شب، در ایجاد امنیت و آسایش و جذابیت محیط‌های شهری نیز نقش به‌سزایی دارد (غلامحسینی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸). با استفاده از پروژه‌های نورپردازی شبانه می‌توان فعالیت‌های گردشگری شبانه را افزایش داد. همچنین استفاده از زمان شبانه برای گردشگر موجب ایجاد خاطره ذهنی مناسب و در ادامه موجب ماندگاری هر چه بیشتر گردشگران در شب می‌شود (غین و همکاران، ۲۰۱۱: ۴۷۸).

تهران کانون شهری است که با توجه به پیشینه تاریخی قابل توجه از قابلیت‌ها و جاذبه‌های مختلفی برخوردار است و از سویی، به دلیل تمرکز شدید فضایی نهادهایی که پتانسیل‌های گردشگری دارند؛ می‌تواند کانون فعالیت شهروندان و جذب گردشگران باشد. ۱۲ ساعت کار و فعالیت و ۱۲ ساعت خاموشی در این محدوده می‌تواند عاملی تهدیدکننده در نابودی شهر باشد (قدیمی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۲۸). امروزه کلان‌شهر تهران به دلیل گسترش جمعیت و فضاهای سکونتی و توزیع فعالیت‌ها و فعالیت‌های استراحتی-فراغتی در طول شبانه‌روز و تنوع کسب‌وکار بیشتر به ایجاد پدیده زیست‌شبانیه نیاز دارد. در ایران به این موضوع توجه خاصی شده است؛ طرح‌های آزمایشی در برخی بافت‌های تهران ماه رمضان اجرا می‌شود که منتقدان و موافقانی داشته است. شهر تهران از شهرهای مهم ایران

طبق اسناد به دست آمده در نورپردازی بناهای تاریخی مواردی همچون: هویت بخشی، شاخص سازی، برجسته سازی جزئیات معماری بنا و استفاده از عوامل فنی و تکنیکی مناسب نورپردازی رعایت شده است. همچنین سعی شده تا چراغها قابل رؤیت نباشند و نصب و نگهداری آنها آسان باشد. شکل چراغ با در نظر گرفتن هویت تاریخی بنا انتخاب شود و منابع مخفی نور در محل هایی قرار گرفته که محل نصب و قرارگیری چراغ های دیگر را آشکار نکند. علاوه بر این ها، انتخاب منبع نوری بر اساس نور و ضریب انعکاسی سطح بنا و همچنین توجه به مصالح به کاررفته در نما انجام شده است (آیت اللهی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲۶).

"دیوید هربرت" و "نورمن دیویدسون" (۱۹۹۴) در مقاله خود به نقش نورپردازی خیابانی در کاهش جرم و جنایت پرداخته و تأثیر نورپردازی خیابانها را در این زمینه با همبستگی مثبت بسیار قابل توجه ارزیابی کرده اند (Herbert & Davidson, 1994: 339).

"گاس پودینی" (۲۰۰۹) بر موزه گردی، رفتن به سینما و تئاتر در اوقات شب برای مردم محلی و همچنین نقش توریستها در اقتصاد یونان تأکید می کند و معتقد است کافه ها، رستورانها و سایر فضاهای تفریحی جایی است که قابلیت زیست شبانه را دارد. مسئله مهم دیگر توجه به فضاهای فرهنگی و نقش آنها در زیست شبانه است. بسیاری از موزهها و گالریها هنوز هم در تهران بر اساس ساعات اداری فعالیت می کنند و با توجه به این که بسیاری از افراد در این ساعات درگیر کار روزانه اند در عمل، بخش بزرگی از فضاهای فرهنگی از کار افتاده اند. به عبارت دیگر فضاهای بسیاری در تهران شبها عملاً بدون استفاده می مانند. در حالی که فعالیت های اقتصادی در چنین فضاهایی شبها می تواند پربازده تر باشد (آزادارمکی، ۱۴۰۰: ۵).

"ساوان لیمپت و ایرنیاوان التس" در مقاله "نظارت شهری و کنش بین مناطق امن و هیجان انگیز در زندگی شبانه شهری" (۲۰۱۲) درباره زندگی شبانه شهری بیان می کنند از اوایل ۱۹۹۰ میلادی به بعد اقتصاد شبانه و شهرهای ۲۴ ساعته شروع به توسعه کردند. در برخی از شهرها اقتصاد در شب به معنای واقعی پر از بخش های صنعت و تولید است. در مناطق دیگر شهری زندگی شبانه را به منظور توسعه ایجاد مشاغل و جذب گردشگر و بازدیدکنندگان با انواع رستورانها، کافهها و باشگاه شروع کردند (Limpet & van alts, 2002: 1).
"موری و فنگ" (۲۰۱۶) برای ارزیابی استانداردها و موفقیت در نورپردازی خیابان های عمومی تحقیقی را در چند شهر ایالات متحده آمریکا به منظور فهم مسائل مهم خدمات عمومی

است که حیات شبانه در آن بسیار مهم است. در کلان شهری همچون تهران مردم به حضور در شهر در ساعات های پایانی روز علاقه دارند. پیاده روها به عنوان مطلوب ترین گزینه برای رفت و آمد در بافت های شهری به خصوص بافت های تاریخی هستند؛ از این رو کیفیت بخشی به پیاده روها مستلزم نورپردازی کارآمد و با کیفیت است.

محوطه ارگ تهران متعلق به دوران صفوی است. بنابراین، این حوزه را می توان از قدیمی ترین محلات و بافت های تهران دانست و ارزش والایی برای آن قائل شد؛ چراکه یادآور هسته اولیه شکل گیری تهران است. محله ارگ بخش عمده ای از فضای باز و عمومی شهر تهران است و به نوعی بیشترین نمو بصری و حضور جمعیت را دارد. امروزه بافت تاریخی ارگ تهران به ویژه در شب دارای فضای زنده نیست. نبود نورپردازی های مناسب، کاربری های انتظامی - حکومتی، نداشتن کاربری های مناسب برای تمام سنین در تمام ساعات های روز، نبود حمل و نقل عمومی در تمامی ساعاتها و امنیت کافی در ساعات های شب، این محله را قلمرویی نیمه عمومی کرده است. فعالیتها و مبلمان شهری، به ویژه تهران، باید به گونه ای طراحی و اجرا شوند که نیازهای جامعه را در تمامی ساعاتها فراهم سازند و باعث حضور فعال مردم در تمامی ساعات های روز و به تبع آن سرزندگی و ایجاد زیست شبانه در بافت تاریخی ارگ تهران شوند. بنابر آنچه بیان شد، پرسش های مقاله بدین قرار است:

- آیا به کارگیری زیست شبانه در بافت های تاریخی، می تواند احیاکننده هویت اصلی بافت های تاریخی باشد؟
- آیا نورپردازی مناسب و اصولی معابر و جداره ها می تواند باعث ایجاد زیست شبانه در بافت های تاریخی شود؟
- آیا بافت تاریخی ارگ تهران می تواند مطالعه مناسبی برای اجرای زیست شبانه در بافت های تاریخی باشد؟

پیشینه پژوهش

همه نظرات پژوهشگران درباره شهر ۲۴ ساعته را در هشت رویکرد می توان خلاصه کرد: زیست محیطی و پایدار، ادراک فضایی و بصری، تعاملات اجتماعی، حرکت و پیادهمداری، ایجاد امنیت، انسانمداری و محیطی (حسینی و غیبی، ۱۳۹۳: ۳).
با اینکه در دهه ۱۹۷۰ میلادی از نورپردازی مصنوعی در محیط به عنوان ابزاری برای جذابیت بیشتر فضای شهری و تأمین کننده امنیت و ایمنی ساکنان و گردشگران شهری هنگام شب استفاده شد؛ اما استفاده استاندارد و اصولی از نور در فضای محیطی و بیرونی به قرن هفدهم میلادی برمی گردد که نخستین تصاویر منظر شبانه را بارکو برای فستیوالها به ثبت رساند (ریترز، ۲۰۰۶: ۷۴۲).

درباره نورپردازی شب و نورپردازی در محله‌های شهری انجام دادند. با استفاده از تحلیل‌های فضایی استانداردها و موفقیت در پیاده‌سازی آن‌ها، سیستم نورپردازی را در محلات شهرهایی چون سن‌دیگو کالیفرنیا بررسی و همبستگی آن را با امنیت در این شهرها تحلیل کردند (صیاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۲۹). "نوفری" و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیقی پیرامون گردشگری، زیست‌شبانه و برنامه‌ریزی، به اثرات توسعه زیست‌شبانه در بارسلونا اشاره کرده‌اند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که سیاست و برنامه‌ریزی کنونی این شهر برای مقابله با اثرات منفی اجتماعی کافی نیست و نیاز است یک برنامه‌ریزی شهری جامع‌محور تدوین شود (نیازخانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸). "جوردانو" در پژوهشی (۲۰۱۸) به بررسی طراحی نورپردازی در فضای باز به‌عنوان یک ابزار برای توسعه گردشگری در شهر وایادولید اسپانیا پرداخت. نتایج این تحقیق نشان داد بررسی تصمیمات طراحی روشنایی و نور در اهداف اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی تأثیر بسزایی دارند و موجب الهام بخشیدن و توسعه گردشگری می‌شود (نوری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸). "تقوایی" و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله: "بررسی نقش نورپردازی در توسعه گردشگری شهری" دریافتند که نورپردازی مناسب شهری علاوه بر جذابیت از جنبه عملکردی در افزایش آسایش و امنیت گردشگران بسیار مؤثر است و می‌تواند در وضعیت ایمنی شهرها به‌ویژه فصول گردشگری نقش مهمی ایفا کند. همچنین نتایج پژوهش از نقش مؤثر نورپردازی در افزایش زمان گردشگری شهری تا ساعات‌های پایانی شب حکایت می‌کند (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶). "اخوان صراف" و همکاران (۱۳۹۲) منظر شبانه شهر مشهد را با هدف ارزیابی نقش نورپردازی در ارتقای کیفیت زندگی شبانه بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که دوام حیات شهر در شب به‌واسطه دستاوردها و امکانات آن می‌تواند به‌عنوان برنامه راهبردی بر تقویت هویت فرهنگی و مذهبی تأکید کند (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۰). "رهبر عطاران" (۱۳۹۳) نورپردازی و نقش آن را در سرزندگی فضاهای شهری خیابان ولیعصر تبریز بررسی کرد و به این نتیجه رسید که خوانایی، امنیت اجتماعی، تعاملات اجتماعی و حس تعلق به مکان در محیط شهری مهم‌ترین وجوه تأثیرگذار بر سرزندگی شهری مطرح و تأثیر نورپردازی در جهت ارتقای این فاکتورها و در ادامه سرزندگی شهری دانسته شده است (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۰).

در سال ۱۳۹۴ موضوعی در مدیریت شهری با عنوان "نجات شهر از شب‌مردگی" مطرح شد. در قالب این ایده بنا بود مناطق مرکزی شهری که بیشتر کاربری تجاری-اداری

داشته و از ابتدای غروب خالی از حرکت و حضور شهروندان می‌شوند با استقرار برخی مراکز سیار خدماتی-تفریحی از شب‌مردگی نجات پیدا کنند (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۸). "جلیلی" (۱۳۹۶) بر این باور است که تهران به‌دلیل اضافه‌بار جمعیتی علاوه بر گسترش جغرافیایی نیازمند گسترش زمان نیز هست. تهران دچار فشردگی بیش از توان خود است و برای همین است که مردم آن برای دست یافتن به فضای شهری به زنده بودن شهر برای ساعات‌های بیشتری نیازمند هستند (نیازخانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸).

"قدیمی و کرامتی" (۱۳۹۶) زندگی شبانه در مرکز فعالیت‌های کلان‌شهر تهران را با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهری بررسی کردند. آن‌ها در راستای تعریف زندگی شبانه در کلان‌شهر تهران، سه مؤلفه اصلی: فضای شهری (کالبد، عملکرد، معنا) را در ارتباط با سه عامل اصلی و سازنده مکان‌های فرهنگی شبانه (مردم، زمان، خلاقیت) قرار دادند و در نهایت دستورالعمل‌های لازم برای تعریف زندگی شبانه در محدوده فعالیت‌های تهران را با ارائه راهبردها و سیاست‌ها تدوین کردند (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۰).

روش پژوهش

این پژوهش کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. اسناد و مدارک با مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات عینی و بررسی پژوهش‌های پیشین گردآوری، سپس با آسیب‌شناسی و همچنین از طریق یک جدول امتیازدهی پژوهشگرساز تجزیه و تحلیل شده است. در این جدول به کمیت و کیفیت مبلمان و نورپردازی که برای احیا یک بافت تاریخی و ایجاد یک زیست‌شبانه نیاز است امتیاز داده، با استانداردها مقایسه و در نهایت، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری شده است. شاخص‌های بررسی شده عبارتند از:

- روشنایی معابر اصلی؛
- روشنایی ورودی کوچه‌های فرعی؛
- میزان مصرف برق و استفاده از تکنولوژی جدید؛
- روشنایی علائم و تابلوهای بافت؛
- روشنایی بناهای تاریخی و مراکز مهم بافت؛
- تعداد و فاصله مبلمان؛
- جنس و رنگ و تناسب مبلمان با بافت؛
- کفپوش‌ها.

مبانی نظری

رهیافت زیست‌شبانه با سه دیدگاه پایه‌گذاری شد: توسعه اقتصاد در نوبت عصر در شهر، بهبود تصویر ذهنی شهر برای

می کنند خارج می شوند (Roberts et al., 2006).

اهمیت شب برای طراحان در تفاوت میزان روشنایی شب و روز و استفاده درست از آن نشأت می گیرد. در شب این امکان برای طراحان پدید می آید که با نمایاندن تنها بخشی از فضاها و تأکید یا نادیده انگاشتن آن‌ها تصویری مطابق با عملکرد مطلوب را به مخاطب ارائه دهند (رضوان و خیری، ۱۳۸۹: ۷۶).

نورپردازی

نورپردازی مهم‌ترین عامل هویت و سیمای شبانه یک منطقه شهری است و نور یک ورودی محیطی ضروری برای شهر به شمار می‌رود (غفاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). اولین موج نورپردازی در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ میلادی آغاز شد. شهرهای نیویورک، لس‌آنجلس، برلین و پاریس اولین شهرهای پیشگام در زمینه نورپردازی بودند (احمدیان، ۱۳۹۲؛ ناصحی و منصور، ۱۳۹۶: ۱۰). منظور از نورپردازی شهری در واقع نورپردازی فضاهای باز همگانی شهری است (پاکزاد و صوری، ۱۳۹۱: ۵۵). نورپردازی شهری در واقع نورپردازی معابر، بناهای تاریخی، مبلمان شهری، چراغ‌ها، صفحه‌های نمایش شهری و نورپردازی‌های موسمی است که علاوه بر ایجاد شرایط ادامه فعالیت‌ها و کارکردهای شهری هنگام شب در ایجاد امنیت و آسایش و جذابیت محیط‌های شهری نیز نقش بسزایی ایفا می‌کند (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶). نورپردازی مناسب فضاهای شهری از شکل‌گیری مناطق کور در شهر می‌کاهد. بدین معنا که برخی مناطق شب‌ها به دلیل نداشتن نورپردازی مناسب و دیده نشدن از سمت شهروندان مکان‌هایی ناامن به شمار می‌روند. در چنین فضاهایی استفاده از نورپردازی مصنوعی می‌تواند بهترین راهکار در افزایش امنیت باشد (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵۷). از آنجا که زمان قابل توجهی از اوقات فراغت افراد در این دوره زمانی قرار گرفته و نیمی از عمر شهر در شب سپری می‌شود؛ این نیمه پنهان ارزش بسیاری پیدا می‌کند (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹). نورپردازی فضاهای شهری و جاذبه‌های گردشگری در شب باعث کاهش تراکم گردشگری در طول روز شده و در نتیجه از آسیب رساندن به بناها و بافت‌های تاریخی و مناطق گردشگری جلوگیری می‌کند و بار ترافیکی را کاهش می‌دهد. در شهرهای گردشگری نورپردازی مناسب آثار تاریخی می‌تواند زمان بازدید عموم را ۲ تا ۳ برابر افزایش دهد. این کار شهرهای تاریخی را در شب‌ها زنده نگه می‌دارد (زنگی آبادی، ۱۳۸۳: ۱۱۰). امروزه بی‌توجهی به نورپردازی شهری در طراحی و برنامه‌ریزی شهرهای ایرانی یکی از مسائل مهم و قابل بحث

جلب سرمایه‌گذاری و فراهم ساختن مراکز شهری امن‌تر برای استفاده مردم (صادقی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰). یکی از شاخص‌های کلی فضاهای شهری سرزنده با کارکردهای شبانه، مسائل اجتماعی است که باید بر اساس زمینه‌های تاریخی و مکانی شهر، شرایط بافت جمعیتی و با در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی و باورهای اعتقادی آن‌ها صورت پذیرد (رضوان و خیری، ۱۳۸۹: ۷۸).

محققانی چون "هلاندز و چترتون" که با تمایل برای بازتولید نابرابری و ایجاد نگاهی انتقادی به فراز و فرودهای تحول تاریخی زیست شبانه در غرب می‌نگرند، با نگاهی بدبینانه بر آن هستند که فراگیر شدن زیست شبانه میسر نمی‌شود مگر اینکه زیست شبانه بتواند به‌عنوان تمایز یاب و در نتیجه حفظ فاصله گروه‌های اجتماعی متعدد عمل کند. همچنان که "هانی‌گان" می‌گوید برای برگرداندن کارکرد سرگرمی به مراکز شهرها می‌توان زیست شبانه را در برخی از مراکز شهر طراحی کرد. چنین مرکزی باید دارای اهمیت بوده و فضای مهیج در آن شکل بگیرد؛ چراکه چنین فضایی به‌ندرت در حومه‌ها قابل شکل دادن است. همچنین چترتون برندسازی را برای افزایش جمعیت پیشنهاد می‌دهد و بر اهمیت آن تأکید می‌کند؛ که در این زمینه نیز ارگ تهران پتانسیل خوبی دارد و زمینه مناسبی برای تبدیل به فضای زیست شبانه دارد (آزادارمکی، ۱۴۰۰: ۶-۷).

گردشگران برای انتخاب یک مقصد گردشگری عوامل متعددی را بررسی می‌کنند که یکی از آن‌ها امنیت مقصد است. به بیان دیگر یکی از عوامل اصلی عدم جذابیت شهر را عدم امنیت، عدم روشنی و وضوح زمینه و عوامل شهر می‌دانند که کمتر جهانگردی را به خود جذب می‌کند؛ زیرا نور و روشنایی نخستین عامل محیطی است که برای هر نوع فعالیتی ضروری است (آقایی‌نیا، ۱۹۷۶: ۲۲).

همان‌گونه که منظر شبانه باید ایمن باشد و امکان حضور انسان‌ها را فراهم سازد، لذت‌بخش هم باید باشد و از ارزش‌های زیباشناختی بی‌بهره نباشد. منظری که حس عمومی خوشایندی برگرفته از راحتی و آسایش بصری را برای استفاده‌کنندگان خود در زمان حضور در فضای شهری تأمین می‌کند (caschiani, 2012).

زندگی شبانه مکانی را فراهم می‌کند که در آن خیابان‌های تمیز و جذاب با انسان‌های خوشحال از تمام سنین و گروه‌های مختلف پر شده باشد که از سمت رویدادهای فرهنگی به سمت کافه‌ها و رستوران‌ها و یا رویدادهای فرهنگی دیگر مدام در رفت‌وآمد باشند. آدم‌هایی که در حال لذت بردن از جامعه‌ای شاد هستند و از حدود قراردادی تا جایی که احساس امنیت

است. همچنین بررسی فقدان نورپردازی مناسب در جهت افزایش امنیت و زمان فعالیت‌های شهری و ایجاد جذابیت‌های منظر شهری از جمله مسائل و مشکلاتی است که می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم موجب نارضایتی گردشگران شود (Thomas & et al., 2005: 23).

گردشگری شبانه

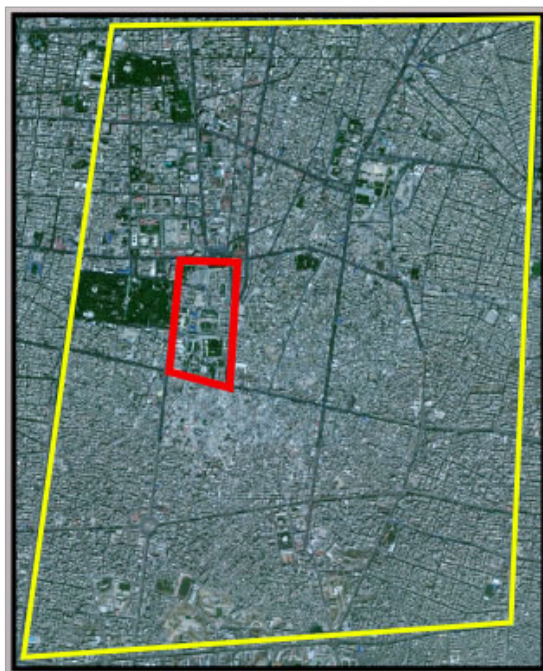
گردشگری شب کیفیت زمان فعالیت افراد را افزایش داده و ارتباطات فراغت لذت‌بخش را برای گردشگر ارتقا می‌بخشد (اوتر، ۲۰۱۲: ۳۹). با افزایش مدت زمان فعالیت تا هنگام شب و توسعه گردشگری شب، مراکز شهری پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهد داشت. نکته مهم این‌که فراهم آوردن امکان تجربه حضور و بازدید از مکان‌ها و جاذبه‌های گردشگری در ساعات‌های شبانه می‌تواند عامل بسیار مؤثری در مزیت نسبی مقصدهای گردشگری باشد (شیخ‌بیگل و سلطانی، ۱۳۹۸: ۷۱).

معرفی محدوده

بازار مهم‌ترین محور ارتباطی و فضای شهری در شهرهای ایرانی در گذشته به شمار می‌آمده است. بازارهای اصلی و دائمی در هر شهر به‌طور معمول در امتداد مهم‌ترین راه محوری شهری که از یک دروازه شروع می‌شد و تا مرکز شهر ادامه می‌یافت، شکل می‌گرفت. محله تاریخی تهران یکی از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین فضاهای اقتصادی-اجتماعی تهران است که عناصر برجسته‌ای چون کاخ گلستان، بانک ملی، دادگستری و میدان ۱۵ خرداد (ارگ) و بازار در آن قرار گرفته‌اند (مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۲: ۲۶).

مجموعه ارگ تهران، اثری به‌جای‌مانده از دوران قاجار به‌عنوان ده‌هزارمین اثر تاریخی در فهرست آثار ملی قرار گرفت. آنچه از ساختمان‌های دوره قاجاری ارگ باقی مانده: کاخ گلستان، مسجد مدرسه حکیم‌باشی و خانه‌های تاریخی است. محدوده ارگ تهران در حال حاضر از شمال به میدان و خیابان امام خمینی، از شرق به خیابان ناصر خسرو، از غرب به خیابان خیام و از جنوب به خیابان ۱۵ خرداد محدود شده و حدود ۴۵ هکتار وسعت دارد. نخستین طرح ساماندهی بافت تهران در این محدوده، با پرکردن خندق‌های اطراف آن و احداث خیابان‌های جدید آغاز شد؛ به تدریج سبک‌های جدید معماری در کاخ‌های اطراف ارگ رونق گرفت و این محل که یادگار دوره صفویه است تغییر شکل یافت. ارگ تهران مهم‌ترین محله تهران قدیم محسوب می‌شد که مجموعه‌ای از دستگاه‌ها و ارگان‌های مهم دولتی را در خود جای داده بود (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۳).

میدان ارگ اولین و قدیمی‌ترین میدان شهر تهران است که در چند دوره دچار تغییر و تحولاتی شده است. بر اساس این تحولات، پیشینه این میدان در دوره ناصری به دو دوره کاملاً مجزا تفکیک می‌شود. اولین دوره تحولات، سال‌های ابتدایی حکومت ناصری است که در دوره امیرکبیر به وقوع پیوست و دومین دوره، زمان تخریب حصار طهماسبی محصور است که نقش و ماهیت پیشین میدان ارگ را دگرگون کرده است (نجفی، ۱۳۹۲: ۶۴).

شکل ۲. نقشه محله ارگ تهران (پرتال شهرداری تهران)

شکل ۱. نقشه محله ارگ تهران (پرتال شهرداری تهران)

تجارب موفق زیست شبانه

یافته‌های پژوهش

در خصوص بافت تاریخی ارگ تهران، کارکرد غالب تفریحی، تجاری و گردشگری این بافت از زمانی به بعد کم‌رنگ‌تر شده تا جایی که بسیاری از مردم محتوا و ماهیت تاریخی این بافت را فراموش کرده‌اند. استمرار یا افزایش میزان انطباق مؤلفه‌های امروز با مؤلفه‌های مستمر تاریخی می‌تواند به تبیین هویت مطلوب بافت تاریخی در وضعیت حال منجر شود. در مقاله

و پژوهش حاضر با بهره‌گیری از مطالعات میدانی، مطالعات کتابخانه‌ای و برداشت‌های دقیق از بافت، به‌منظور بررسی عوامل کالبدی و معماری همچون عرض پیاده‌راه، شبکه‌های دسترسی، جداره‌های ارزشمند و آشفتگی سیمای کالبدی، تناسبات، کاربری‌ها، رنگ و بافت تحقیقات و پیشنهادات ارائه شده است. عناصر شهری شامل: مبلمان‌های شهری، کف‌سازی‌ها، پیوستگی‌ها، خط آسمان، نماها و نورپردازی است که در غایت منظر تاریخی بافت، مؤثر هستند. نورپردازی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در احیای هویت تاریخی بافت و

جدول ۱. نمونه‌هایی از تجارب موفق جهان در زیست شبانه

شهر	نقش	زندگی شبانه
دبی	تفریحی-گردشگری	در جهت جهانی شدن و توسعه، اقتصاد شهری گردشگری را توسعه داده و برای آسایش و رفاه گردشگران فضاها و مکان‌های شبانه‌روزی را که خدمات حمل‌ونقل، بهداشتی و تفریحی برای گردشگران فراهم می‌کنند، احداث کرده است.
شانگهای	تجاری-اداری	حضور شهروندان پس از فراغت از کار و نیز گردشگران در طول ساعت‌های شبانه در فضاها جمع می‌شوند، پاسخی به نقش غالب تجاری و اقتصادی آن است.
کپنهاگ	پیاده‌مداری	در جهت پیاده‌مداری و تأمین ایمنی و امنیت شهروندان فضای شهری را روشن، ایمن و امن طراحی کرده‌اند. تلفیق واحدهای مسکونی با راسته‌های تجاری موجب شده تا هنگام شب محورها خالی از مردم نشود.
نیویورک	تفریحی	اولین شهر به‌عنوان سرآغاز ایجاد زندگی ۲۴ساعته، با هدف ایجاد شهرهایی که هرگز نمی‌خوابند و در تمام ۲۴ساعت شبانه‌روز فعالیت داشته و خدمات مورد نیاز شهروندان را عرضه می‌کنند.

(قدیمی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۳۳ و ۳۴)

جدول ۲. تعیین ضریب اهمیت

گزینه‌ها	عوامل مؤثر	ضریب	توضیحات
مردم	ساکنان دانشجویان هنرمندان فرهنگیان گردشگران	۰,۸۲	هریک از اقشار جامعه نیازهای متفاوتی دارند که فضای شهری در شب مستلزم پاسخ‌گویی و خدمت‌رسانی به شهروندان است. اقشار این جدول با توجه به افراد حاضر در مرکز فعالیت‌های نوین تهران نگاشته شده است.
خلاقیت	سبک معماری و طراحی شهری کاربری تجاری-خدماتی کاربری فرهنگی-گردشگری کاربری تفریحی-تاریخی کاربری مسکونی	۰,۵۱	تلفیق کاربری‌های متنوع به همراه کالبدی زیبا ضمن حفظ آسایش شبانه‌گاهی ساکنان و پویایی و سرزندگی مراجعه‌کنندگان به محدوده باید مورد توجه قرار گیرد. عوامل این بخش، بر اساس پتانسیل‌های موجود در مرکز فعالیت‌های نوین تهران نگاشته شده است.
زمان	در طول ایام هفته تعطیلات و آخر هفته	۰,۵۰	زندگی شبانه به همراه آسایش و آرامش در ایام عادی هفته بسیار مهم است. از نکات قابل توجه احساس گذر زمان، تبدیل روز به شب و شب به روز، می‌تواند عامل مؤثری در ایجاد تصویر ذهنی و احساس موقعیت در زمان در شهروندان ایجاد کند. عوامل این بخش، بر اساس ویژگی‌های زمانی مرکز فعالیت‌های نوین تهران نگاشته شده است.

(قدیمی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۳۶)

همچنین ایجاد یک زیست شبانه موفق است. اگر نورپردازی موفقی وجود نداشته باشد علاوه بر این که بافت در شب مرده است انواع ناهنجاری‌ها و بزه‌ها و بی‌امنیتی را شاهد هستیم.

- میزان ناراضی‌تبی از نورپردازی و انجام جرم بدین شرح است:
- میزان نور در فضای اصلی در مقایسه با فضاهای جانبی؛
- قابلیت تشخیص چهره فرد از فاصله ۲۵ متری در محدوده فضاهای اصلی و ۱۵ متری در فضاهای جانبی؛
- کیفیت نورپردازی نشانه‌ها و عناصر شاخص؛
- کیفیت روشنایی ورودی کوچه‌ها و سطح معابر فرعی؛
- وجود گوشه‌های تاریک در مسیر عابران پیاده؛
- میزان تاریکی ناشی از وجود چراغ‌های سوخته و شکسته در فضا؛
- کیفیت نور در محوطه درختان، بوته‌ها و پارک‌ها (صالحی، ۱۳۸۴: ۸).

با توجه به بررسی‌ها و آسیب‌شناسی‌ها و تحلیل‌های انجام‌شده در بافت تاریخی ارگ تهران، این نتایج به دست آمد:

- در بافت تاریخی ارگ تهران چراغ‌های روشنایی عمومی به اندازه کافی وجود ندارد.

- نورپردازی بناها، کف خیابان‌ها و مسیرهای پیاده‌راه و عبور دوچرخه مناسب و به‌اندازه نیست.
- نوع کف‌سازی برای عبور و مرور افراد پیاده در شب مناسب نیست.
- در برخی مقاطع ماشین‌ها و موتورها وارد بافت می‌شوند که در شب خطرناک است.

با بررسی این عوامل می‌توان پیشنهاد داد که این بافت تاریخی پتانسیل تبدیل شدن به یک فضای زیست شبانه را دارد ولی به تغییرات و طراحی‌های خاصی نیاز دارد. این بافت به ایجاد کاربری‌های جدید و متنوع نیاز دارد تا بتوان آن را تا پاسی از شب زنده نگه داشت. همچنین به کف‌سازی مناسب نیاز دارد. این بافت نیاز دارد که امنیت گردشگران و عابران

را در شب فراهم کند و مردم را تشویق کند تا در ساعات‌های شب از این بافت استفاده کنند.

پیشنهاد و طراحی

ضوابط و معیارهایی که به زیباسازی بافت تاریخی در شب کمک می‌کنند، بدین قرار است:

ضوابط و معیارهای کاربری اراضی

- پیش‌بینی فضاهایی برای فعالیت‌های کافه و رستوران؛
- تنوع فعالیت‌ها برای تمامی اقشار، سنین و جنسیت؛
- پیش‌بینی فضاهایی برای دکه‌های اغذیه‌های سریع؛
- ایجاد فضاهایی برای مراسم خاص ملی و مذهبی در شب.

ضوابط و معیارهای کالبدی

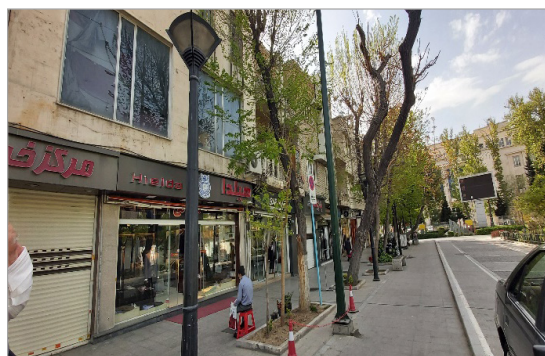
- یک‌دست سازی جداره‌ها با فریم و یک‌دست کردن ویتترین‌ها؛
- استفاده از روشنایی کف و طراحی پیاده‌راه‌ها و مسیرهای دوچرخه و ویلچر؛
- طراحی کف و مسیرهای ویژه.

ضوابط و معیارهای مبلمان شهری

- طراحی گلدان‌های خاص و نورپردازی آن‌ها؛
- نورپردازی تمامی جداره‌ها و همچنین مسیر عبور افراد پیاده و سوار بر دوچرخه؛
- نصب چراغ کنار تمامی ورودی‌ها؛
- نصب چراغ زیر تمامی درختان و نیمکت‌ها برای استفاده کردن مبلمان در شب.

پیشنهادها

با توجه به بافت تاریخی ارگ و تعداد زیاد بازدیدکننده‌های ایرانی و خارجی می‌توان مراکز فرهنگی و هنری مختلفی در آن ایجاد و آن را به یک مرکز با زیست شبانه تبدیل کرد. همچنین

شکل ۴. بررسی تعداد روشنایی‌ها و نوع نورپردازی بافت (نگارنده)

شکل ۳. بررسی کف‌پوش‌های بافت و نبود روشنایی کف (نگارنده)

محیط می‌توان به گردشگران و بازدیدکنندگان مهلت داد تا خستگی پیاده‌روی در خیابان‌های باب‌همایون و صوراسرافیل

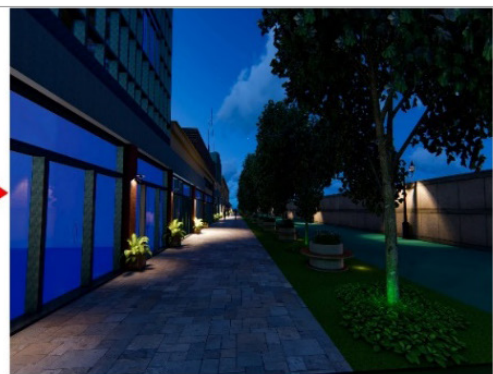

شکل ۶. نمونه‌ای از چترها با پنل خورشیدی برای روشنایی شب. (www.pinterest.com)

می‌توان کاربری‌های بسیاری را تغییر داد و کاربری‌هایی ایجاد کرد که معرف تاریخ فرهنگی بافت تاریخی تهران باشد. همچنین می‌توان در میدان ارگ یا محوطه کاخ گلستان مراسم ملی و عمومی برگزار کرد تا نتیجه آن، شناساندن بیشتر فرهنگ تهران قدیم به‌عنوان بخشی از فرهنگ ایران قدیم به ملاقات‌کنندگان و گردشگران خارجی باشد. در بسیاری از این مراسم‌ها می‌توان الگوهای عمدتاً نمایشی و مراسمی و هویتی یک قوم را ارائه کرد. در کنار این فرهنگ نمایشی می‌توان با ایجاد کافی‌شاپ یا رستوران، بازدیدکنندگان را به استفاده از غذاهای ایرانی دعوت کرد. به‌دلیل وسعت و تنوع

شکل ۵. جانمایی از پنل‌های خورشیدی در کف خیابان‌ها. (www.pinterest.com)

شکل ۷. نمونه‌ای از طراحی‌های بافت ارگ تهران (نگارنده)

- ساعت‌های شب در خیابان‌های باب‌همایون و صوراسرافیل؛ نورپردازی‌های مناسب کف و جداره برای روشنایی بیشتر بافت؛
- نورپردازی‌های مناسب در مکان‌های استراحت برای ایجاد امنیت بیشتر در ساعت‌های شب؛
- ایجاد کاربری‌های تفریحی و مناسب برای پویا شدن بافت ارگ در ساعت‌های شب؛
- جابه‌جایی ساختمان‌هایی که کاربری حساس دارند همچون: دادگستری و اداره مالیات به دیگر مناطق شهر؛
- نصب تابلوهای مناسب؛
- افزایش حمل‌ونقل عمومی در ساعت‌های شب و طولانی کردن ساعت استفاده از مترو امام‌خمینی (ره).
- را با استراحت و صرف نوشیدنی یا غذاهای سنتی به در کنند. با ایجاد یک تغییر اساسی می‌توان زیست شبانه را در این بافت اجرا کرد. می‌توان در مسیر خیابان باب‌همایون از صفحات خورشیدی خطی استفاده کرد تا در طول روز نور را در خود ذخیره و شب بتواند با همان انرژی دریافتی کف خیابان را روشن کند.
- همچنین می‌توان از چترهایی با پنل خورشیدی استفاده کرد تا هم جلوی نور آفتاب را برای افراد در روز بگیرد و هم نور را برای استفاده در شب ذخیره کند.
- از دیگر پیشنهادهایی که برای این بافت تاریخی می‌تواند سازنده باشد، بدین قرار است:
- احیا و تغییر کفپوش‌ها برای راحتی عبور و مرور در

شکل ۸. نمونه‌ای از طراحی‌های بافت ارگ تهران (نگارنده)

نتیجه‌گیری

شهر در نتیجه حضور مردم و فعالیت‌ها در طول روز و شب، چهره کاملاً متفاوتی را برای ساکنان و افراد رهگذر به نمایش می‌گذارد. دو عاملی که می‌تواند باعث پویایی شهر در ساعت‌های شب باشد: حضور شهروندان و فعالیت‌های مردمی و همچنین منظر شهری و نورپردازی آن در طول شب است. نورپردازی بناها و فضاهای شهری می‌تواند سبب حضور مردم در ساعت‌های پایانی روز در بافت شهر باشد و همچنین می‌تواند در ذهن شهروندان خاطره‌سازی کند. اما در تهران نورپردازی مناسبی برای حضور شهروندان و فعالیت‌های مردمی در شب نشده است. بیشتر نورپردازی‌ها

جنبه تزئینی و نمایشی داشته که با هویت و فرهنگ شهر فاصله دارند. در نتیجه از خوانایی و کارکرد فضاهای شهری در شب کاسته شده است. پدیده زیست شبانه به عنوان پدیده جدید فرهنگی، اجتماعی و هنری می تواند تأثیر چشمگیری بر هویت و مرمت و احیای یک بافت شهری به خصوص بافت تاریخی داشته باشد. زیست شبانه در بسیاری از نقاط پیشرفته جهان امروزه جزیی از فرهنگ و سبک زندگی شهروندان شده است. با توجه به تجربه های جهانی نورپردازی و زیست شبانه می توان به این نکات پی برد که حضور مردم در ساعت های شب می تواند سبب رونق اقتصادی در بافت آن شود. همچنین به دلیل کاهش یافتن بزه، آسایش ساکنان حفظ شده و این دستاوردها می تواند در بافت های تاریخی تهران نیز به دست آید. با توجه به شلوغی ساعت های روز تهران، شب می تواند بهترین زمان برای آرامش، تفریح و فراغت باشد. زندگی شبانه در بافت شهری و بافت تاریخی نیازمند انسجام، افزایش امنیت و ایمنی، دسترسی به حمل و نقل عمومی، توسعه اقتصادی، نورپردازی و مبلمان مناسب و سیما و منظر مناسب است. زندگی شبانه می تواند خود سبب امنیت و ایمنی در شب شود.

نورپردازی شهری تنها برای تزئین نیست؛ بلکه این روشنایی به منظور هویت بخشی و زیبایی شناسی است. این دیدگاه به نورپردازی می تواند به احیا و زیست شبانه در بافت های تاریخی منجر شود. امروزه زندگی شهری سبب شده دامنه فعالیت تا پاسی از شب ادامه یابد و حیات شبانه تبدیل به یک نیاز شود؛ بنابراین ایجاد یک بستر امن زیست شبانه در شهر نیاز است. نورپردازی صحیح به مسیرهای پیاده کمک بسیار زیادی می کند و باعث سهولت رفت و آمد مردم می شود. نخست باید دیدگاه مسئولان به نورپردازی تغییر کند و نورپردازی را امری تزئینی و پرهزینه نبینند. اهمیت وجود نورپردازی در بافت تاریخی به دلیل بالابردن سطح امنیت در چنین محیط هایی تشخیص هویت و موقعیت محل است. توجه به داشتن دید مناسب از درون ساختمان ها با نورپردازی ها بهتر می شود و به شکل مؤثری می تواند مراقبت طبیعی از معابر، خیابان ها و ساختمان ها را افزایش داده و جرم و جنایت را کاهش دهد.

فهرست منابع

- آزادارمکی، مرضیه (۱۴۰۰). احیای زندگی شبانه در بافت شهری خیابان لاله زار. فصلنامه علمی - جامعه شناسی فرهنگ و هنر، دوره سوم (۲)، ۳۲-۱.
- آقایی نیا، حسین (۱۳۷۶). تأملی بر عوامل و وقوع جنایت. *مجله امنیت معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور*، (۲).
- آنی زاده، علی (۱۳۹۷). زندگی شبانه در فرهنگ مردم ایران. *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، سال ششم (۲۱)، ۷۴.
- بمانیان، محمدرضا و محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸). امنیت و طراحی شهری. چاپ اول، تهران: طحان.
- تقوایی، مسعود؛ وارثی، حمیدرضا و درکی، افشین (۱۳۹۰). بررسی نقش نورپردازی در توسعه گردشگری شهر اصفهان. *مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای*، سال دوم (۸)، ۱۸-۱.
- حسینی، فرزانه و غیبی، داریوش (۱۳۹۳). بررسی رویکردهای تأثیرگذار بر فضای عمومی شهری با تأکید بر پویایی و تعاملات اجتماعی، نمونه موردی شهر شیراز. *همایش ملی مهندسی عمران، معماری و مدیریت پایدار شهری*، گرگان: سازمان ملی استاندارد.
- حسینی، سیدهادی (۱۳۹۵). بررسی نقش نورپردازی منظر پیاده راه ها در افزایش کیفیت پیاده روی شهروندان. *دوفصلنامه پژوهش های منظر*، سال سوم (۶)، ۱۲۴.
- رضوان، محمد و خیری، عبدالله (۱۳۸۹). سیمای شبانه، ضرورت انطباق تصویر روز با نورپردازی شهر. *منظر*، (۷)، ۷۹-۷۸.
- رهنمایی، محمدتقی؛ ملک نیا، محبوبه و جهانیان، منوچهر (۱۳۹۰). نقش محورهای فرهنگی و تاریخی منطقه ۱۲ در توسعه گردشگری تهران. *فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی*، سال سوم (۴)، ۸۴.
- ریترز، جورج (۲۰۰۶). *نظریه های جامعه شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- زنگی آبادی، علی (۱۳۸۳). *طراحی و برنامه ریزی شهری*. چاپ اول، مشهد: شریعه توس.
- شیخ بیگلو، رعنا و سلطانی، زهرا (۱۳۹۸). مطلوبیت گردشگری شبانه شهری از دیدگاه گردشگران شهر شیراز. *فصلنامه گردشگری شهری*، دوره ششم (۱)، ۸۵-۶۷.

- صادقی مقدم چوکامی، محمدرضا؛ میریخچالی، شیما؛ بهادری، آرزو و فتاحی، آرزو (۱۳۹۳). تبیین و الویت‌بندی معیارهای ارتقای سرزندگی فضاهای شهری از طریق ایجاد زندگی شبانه با استفاده از مدل تحلیل فرآیند سلسله‌مراتبی AHP. **اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران: مؤسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران.**
- صالحی، اسماعیل (۱۳۸۴). نقش آسایش محیطی فضاهای شهری در پیشگیری از ناهنجاری‌های رفتاری. **نشریه محیط‌شناسی، (۳۳)، ۹۴-۸۳.**
- صیاد، لیلا؛ قلی‌پور، یاسر و فیضی، سلمان (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت نورپردازی پیاده‌روها و تأثیر آن بر امنیت ادراک‌شده شهروندان (مطالعه موردی: منطقه گردشگری شورابیل). **پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره پنجم (۳)، ۴۴۴-۴۲۵.**
- غضنفرپور، حسین؛ صداقت‌کیش، مرضیه؛ سلیمانی‌دامنه، مجتبی و افضل‌ی، مرضیه (۱۳۹۸). سنجش سرزندگی و حیات شبانه میدان نقش جهان اصفهان با تأکید بر امنیت و پایداری شهری. **فصلنامه شهر پایدار، دوره دوم (۲)، ۱۰۶-۸۷.**
- غلامحسینی، رحیم؛ کلانتری، محسن و احمدی، فرزانه (۱۳۹۲). تأثیرگذاری نورپردازی در امنیت شهری و توسعه گردشگری شهر شیراز. **فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم (۹)، ۷۵-۶۷.**
- قدیمی، سیده درسا و کرامتی، غزال (۱۳۹۶). زندگی شبانه در کلان‌شهر با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهری (مطالعه موردی: مرکز فعالیت‌های نوین تهران). **مطالعات محیطی هفت‌حصار، سال ششم (۲۰)، ۴۰-۲۷.**
- لینچ، کوین (۱۳۸۴). **تئوری شکل شهر.** چاپ پنجم، تهران: دانشگاه تهران.
- مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران (۱۳۹۱). **ارزیابی پیاده‌راه بازار تهران.** تهران: معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی امور زیرساخت و طرح جامع تهران.
- مهدوی‌نژاد، محمدجواد و پورفتح‌الله، مانده (۱۳۹۴). فناوری‌های جدید نورپردازی و ارتقای حس تعلق شهروندان. **پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، (۴۷)، ۱۴۱-۱۳۱.**
- ناصحی، ابودر و منصوری، زینب (۱۳۹۶). بررسی نقش نور در طراحی گرافیک محیط شهر اسلامی (بررسی موردی، شهر اصفهان با تأکید بر مسجد شیخ لطف‌الله). **پنجمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت، اصفهان: دانشگاه هنر.**
- نجفی، مهنام (۱۳۹۲). **میدان توپخانه در الخلافة ناصری "ذهنیت ایرانی و ره‌آورد دیگری".** تهران: حجاب.
- نوری، امیر؛ نوری، علیرضا و اعلم‌صمیم، مسعود (۱۳۹۹). نقش پروژه‌های نورپردازی در توسعه گردشگری شبانه شهری. **فصلنامه علمی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار، سال سوم (۳)، ۱۵ و ۱۴.**
- نیازخانی، معصومه؛ نادعلی، زهرا؛ غراب، ناصرالدین (۱۳۹۹). شناسایی جنبه‌های اجتماعی فرهنگی زیست شبانه در شهر تهران. **مجله گردشگری فرهنگ، (۱)، ۲۰-۵.**
- وحدت، سلمان و سجادزاده، حسن (۱۳۹۵). بررسی و ارزیابی نقش هنر شهری در افزایش میزان حضورپذیری فضاهای عمومی با تأکید بر گرافیک شهری. **دوفصلنامه علمی پژوهش هنر، سال ششم (۱۱)، ۳۹-۲۵.**
- Chew, M.M. (2009). *Chinese Sociology and Anthropology*, 42(2), winter (10), 3-10.
- Liempt, I. v., & Aalst, I. V. (2002). *Urban Surveillance and the Struggle between Safe and Exciting Nightlife Districts. Paper for Annual RC21 Conference: The struggle to belong. Dealing with diversity in 21st century urban settings July 7-9 2011 Amsterdam.*
- Qin, G. LIN, M. Jin-hua, M. and Jun-lei, Z (2011), *The Development of Urban Night Tourism ased on the Nightscape Lighting Projects a Case Study of Guangzhou. Energy Procedia*, 5, 477-481
- Roberts, M.; Turner C.; Greenfield, S. & Osborn, G. (2006). *A continental Ambience? Lessons in Managing Alcohol-Related Evening and Night-time Entertainment from Four European Capitals. Urban Studies*, 43(7), 1105-25.
- Thomas R., Pigozzi B. and Sambrook R. (2005): *Tourist Carrying Capacity Measures: Crowding Syndrome in the Caribbean. The Professional Geographer*, Vol. 57, No. 1, 13-20.
- www.pinterest.com